

MIKAEL KARLSSON

TVA SKÄRGÅRDSINTERVJUER

Under en sk praovecka i gymnasiet gjorde Mikael Karlsson, Uppsala, tillsammans med 4 andra elever och intendent Barbro Friberg vid Kulbackens museum i Västervik intervjuundersökningar på två öar, Örö och Södra Malmö. Då vi tror att undersökningarna dels har ett värde i sig, dels kan tjäna som föredöme för alla intresserade av kustkultur återger vi bägge sammanfattningarna in extenso.

ÖRÖ

Sammanfattning av ett samtal med Ebba och Ewald Wiström på Örö om livet på ön förr och nu.

Örö som hör till Oskarshamns kommun, ligger längst ut i havsbandet. Öns omkrets är 3,5 km och formen är närmast fyrkantig.

De första människorna som bodde på Örö levde under 1200-1300-talet. Idag finns det tolv stycken hus på ön. Alla som bor där har någon typ av anknytning till den första familjen Wiström, som kom till Örö 1918.

Av dagens befolkning på Örö är det tre stycken familjer som lever av fisket. Under vintern är det emellertid bara Ebba och Ewald Wiström som stannar kvar på ön. De övriga tillbringar de kallaste månaderna inne i städerna.

Både Ebba och Ewald har vuxit upp i skärgården. Ebba föddes på Västra Elknö och Ewald var fem år då han kom till Örö. Eftersom han var äldsta barnet var han tvungen att börja fiska vid tidig ålder. Eftersom de alltid har levt i skärgården, så tycker ingen av dem att det är ensamt på Örö under vintern. Istället njuter de av lugnet och stillheten.

Idag är Örö mycket känt för sitt ålfiske. Man fiskar nästan uteslutande ål, även om det förekommer andra fiskar som gädda, aborre och flundra. Hومmor är de redskap som man främst använder sig av. Ibland kan det hända att man fiskar med garn, men det är betydligt jobbigare och tar längre tid.

Örö säljer sin fisk till Västerviks fiskeriförsäljningsförening, dit de flesta fiskarna är anslutna. Fiskebåten kommer ut och hämtar fisken på ön en gång i veckan. I väntan på fiskebåten förvaras de redan fångade fiskarna i sumpar. Under sommarmånaderna kör öborna själva in sin fisk till staden.

Älfisket medför relativt normala arbetstider, där en fiskares dag börjar vid 6-7 på morgonen. En strömningsfiskare börjar däremot sin dag redan vid 2-tiden på morgonen. Fisket idag skiljer sig inte speciellt mycket från fisket förr i tiden. Den egentliga skillnaden är redskapen som förr var betydligt mindre i storleken. Man fiskade all slags fisk. Den dominerade emellertid även då, men på den tiden var den inte mer värd än annan fisk.

Då fiskarna på Örö i gamla tider skulle sälja sin fisk fick de ro in till Västervik. Detta kunde ta upp till 6 timmar och man var då tvungen att starta vid midnatt för att hinna vara inne i staden till morgonen.

Dessa resor underlättades betydligt i.o.m motorbåtens uppkomst på 1920-talet. Fram till 1910 kom även tyska fiskebåtar ut till Örö och köpte fisk. På senare tid har Tyskland haft mera handel med Öland, Södra Kalmarsund och Skåne. Det hände också att Örö hade ålexport till Åhus.

Förr var öborna inte så beroende av att sälja sin fisk, eftersom de flesta levde av självhushållet. Istället för nutida frysboxar så torkade och saltade man sin fisk. De flesta fiskarna var förr även jordbrukare. På Örö har det dock aldrig funnits något jordbruk p.g.a den dåliga jorden och hårda vinden. Matpotatis lyckades man emellertid odla på två åkrar.

På Örö hade man förr också boskap, d.v.s grisar, kor, får och höns. Man brukade skjutsa över dem till grannöarna för bete. Därifrån simmade de själva tillbaka till hemmaön. Hö som man kunde fodra djuren med under vintern fanns på Örö, medan havre och annat kraftfoder fick köpas från grannöarna.

Öbefolkningen förr behövde inte alltid själva åka in till staden då de skulle handla mat. Ibland hände det nämligen att handelsresande kom ut till öarna för att sälja maten direkt.

Jakt på sjöfågel, hare och rådjur förekom förr på ön, liksom det gör idag. Däremot var säljakt endast en aktivitet som man ägnade sig åt förr.

Befolkningen på Örö kunde förr i tiden även leva av att lotsa båtar. Örö var nämligen lotsplats tillsammans med Idö och Strupö. Örö upphörde som lotsplats 1885.

Vintrarna var förr mycket besvärliga för skärgårdsbefolkningen. De var helt isolerade ca:3 veckor varje vinter. På Örö sinade ofta vattnet, vilket ledde till att man fick ransonera. Vatten samlades upp i stora kar och tvättning fick göras i havet. Idag kan man inte tala om isolering i egentlig mening på ön. Den isolering som nu sker under 2-3 veckor/år är inget negativt anser Ebba och Evald Åström, de har ju telefon, vatten, värme och ett hus som

har blanduppvärmning på el och ved.

Fr.o.m 1 december till 30 april kommer ingen post ut till ön. Däremot under maj till november, har postbåten ständiga turer till ön. Under vintern saluför numera ingen fisk från Örö. Detta beror på att det är dåligt med gäddor, vilken är den enda fisk ön skulle kunna saluföra under vintern.

Under denna "viloperiod" i fisket brukar man syssla med redskapsskötsel. Förr brukade man t.ex färga garnen röd-bruna med soda, så att de skulle skyddas bättre mot fukt under vintern.

Vintermånaderna kan sägas vara semester för en fiskare på Örö, eftersom de annars jobbar med fisket hela våren, sommaren och hösten. Man kan också uttrycka det som Ove Wiström (Evald och Ebbas son):- "Det som vi fiskare har som semester är det som andra kallar arbetslöshet!".

Men inga fiskare har betald semester eller någon arbetslöshetskassa. Är säsongen dålig blir automatiskt fiskarens ekonomi sämre.

Några bidrag är det oftast inte tal om, (även om det ibland kan förekomma). Barnens skolgång var förr en besvärlig faktor, så tillvida ~~att~~ det inte fanns någon ö med skola på i närheten (För Ebba Wiströms del var det inget problem, hon gick i skola på Eknö). I annat fall blev skärgårdsbarnen tvungna till att inackorderas i städerna, för att gå i skola där. Ebba och Evalds barn fick bo inne i staden (Västervik) hos Ebbas systrar.

Öbefolkningen påverkades inte märkbart av de två senaste krigen. Deras affärs-sinnen utvecklades naturligtvis, eftersom det var ont om råvaror i städerna. I stort kan man säga att skärgårdsbefolkningen var bättre utrustade för en krigssituation, än de som levde inne i städerna.

Några föreningar märker man inte så mycket av vid Örö, men naturligtvis förekommer det, där som i de flesta vatten. Evald berättar att man förr kunde se mycket mera sår på fiskarna, jämfört med nu. Dessa sår berodde antagligen på hudsjukdomar hos dem.

Under sommarmånaderna är det nuförtiden inte ovanligt att turister besöker Örö. De brukar ankra upp på den sidan av ön där det inte finns någon bebyggelse. Trots att Ebba och Evald föredrar en stillsam miljö, så är de på intet sätt negativa till de turister som besöker ön.

På Örö som på de flesta andra öarna i skärgården är det männen som sköter fisket och kvinnorna som jobbar hemma. Ebba berättar att den enda kvinna man hör talas om i Västerviks skärgård som själv fiskar är "Gun på Norra Malmö". Själv är Ebba Wiström nöjd med sitt jobb i hemmet men det kan hända att hon följer med ut på sjön och fiskar, för nöjets skull.

Varken Ebba eller Evald Wiström skulle kunna tänka sig att flytta ifrån skärgården. Det är där de hör hemma och är lyckliga!

SÖDRA MALMÖ

Vid en övergripande jämförelse av Södra Malmö i äldre tid med vår egen nutid så skiljer det sig främst inom följande områden:

Till att börja med så fanns det alltid mjölkkor inom jordbruket, vilket inte är fallet idag. Av den anledningen är det också svårt att få tag på mjölk i skärgården nuförtiden.

Detta var inte fallet på den tiden då mjölkkor var ett måste inom varje jordbruk. Då samarbetade öarna emellan, vilket inte förekommer idag. Då skärgårdsjordbruket var allmänt utbrett fanns det även en mjölkbåt som gick mellan öarna.

Förr fanns det 7 gårdar på ön, idag finns förutom Pelle och Ulla, endast familjen Wiström samt en ensam farbror. Av dessa är det endast Ulla och Pelle som bedriver ett mindre jordbruk.

Tidigare sådde man havre men det har man upphört med då älgarna på ön går för hårt åt åkrarna. Numera odlar de enbart så att de täcker sitt eget husbehov d.v.s potatis, rödbetor m.m.

Den viktigaste näringen är ändock naturligtvis fisket. De fiskar all fisk som räknas till matfisk i Östersjön. Främst sik, gädda, aborre, flundra och strömming. Vintertid dominerar fiske av lake.

De har i stort sett samma redskap året runt, vilket är redskap som nät, ryssjor, bottengarn och rev. På vintern använder de även gäddsax samt att de ibland drar nät under isen med hjälp av ett redskap som kallas för "sjöhäst". De fiskar aldrig med trål, vilket endast förekommer vid djuphavsfiske.

Istället för den nuvarande "sjöhästen" använde man sig förr utav en 10-meter lång stock som man drog under isen med nätet fastsatt i denna. För att få fram den var man tvungen att borra hål var 10:e meter.

Några riktigt markanta skillnader i redskapens utformning nu mot tidigare finns inte, däremot försvinner vissa, t.ex "hommor".

Skillnaden ligger främst i det nutida materialet som i de flesta redskap består av nylon. Tidigare var materialet av bomull som man impregnerade med tjära. Tjäran var besvärlig på det sättet att gasen från den i kombination med starkt solljus brände upp huden.

Båtarna är också liksom redskapen i stort sett likadana nu som förr, men även här har naturligtvis plasten gradvis ersatt träbåtarna.

Om redskapen förstörs eller försvinner så får de ersätta allt själva. Riktigt jobbigt är det en kortare period på våren för en fiskarbone, tycker Ulla och Pelle, skördar gör dom på sommaren.

Strömmingen är den enda fisk som det är fiskebegränsning på, detta regleras genom att Fiskeriföreningen endast tar emot en viss mängd. All övrig fisk säljs direkt till Domus därför att Fiskeriföreningen betalar dem för lite för fisken. Den inkomsten är livsviktig för Ulla och Pelle.

Ulla och Pelle innehar en snöscoter som har inneburit en stor lättnad vid transporter vintertid. De säger att de antagligen inte skulle ha kunnat bo kvar om den inte funnits. På vintern tar de sig snabbare till stan med hjälp av den än vad det tar att åka med båt på sommaren.

De få gånger som scootern har gått igenom isen har vi varit rädda, aldrig annars, säger Ulla. Det är nu 13 år sedan som den första snöscotern köptes och den har alltså inneburit att de endast är isolerade ett fåtal dagar per år nuförtiden. Innan snöscotern kom, åkte man skidor eller kälke men det är naturligtvis enklare och bättre med snöscoter, om inte annat för att man slipper få ont i ryggen och att man kan ta betydligt större last. (De innehar även en hydrokopter som mer sällan användes)

Förr om somrarna så rodde man in till torget och sålde fisken. Ibland använde man sig av ett litet segel på båten. Idag har man möjlighet att få sälja fisken minst 3 ggr per vecka, på sommaren blir det varje dag.

Förvaringen av fisken sker i sump precis som förr i tiden. När fisken kommer iland så tar Ulla hand om den och hon ser sig absolut inte som någon "hemmafru". Ibland men det är mycket sällan så kan det finnas med en lax i fångsten och det är en mindre sensation på S. Malmö.

De har inte märkt någon förbättring för skärgårdsfiskarna, i stort så skiljer sig livet inte så värst mycket från det som deras förfäder levde för 100 år sedan på ön. Det är bara en viss standardökning som de fått en viss del av.

De arrenderar gården av Domänverket och det var bra tidigare men har blivit sämre. De är underhållsskyldiga till allt men får inga bidrag.

Här anser de sig vara orättvist behandlade då fiskarna på Örö som själva äger sin mark ändå får bidrag. Även livet skiljer sig på Örö där man mest fiskar ål vilken innebär en större inkomstkälla mot vanlig matfisk som fiskas på S. Malmö. Skillnaden är 35 kr/kg för ål och 15-20 öre/kg för strömmingen som fiskas på S. Malmö. Av den anledningen är arbetet på Örö inte lika slitsamt som på S. Malmö.

Men mycket har ändå blivit lättare framförallt kommunikationerna och den sociala hjälpen vid sjukdom eller olycksfall, då vet man att en helikopter snabbt kan komma till ön och det innebär en viktig trygghet. Det var 20 år sedan den första helikoptern var på ön.

Förr i tiden så fanns det en skola på ön där Pelle har gått, däremot inte Pelle's och Ulla's barn, de har gått på Hasselö samt årskurs 7-9 i stan.

Nöjen fanns det väl inte så gott om i äldre dagar enligt Ulla, det största nöjet man hade var att åka till kyrkan där man träffade lika-sinnade och kunde utbyta nyheter. Någon väckelserörelse var det inte tal om ute i sikergårdsbygden, den nådde aldrig fram.

Flera markanta skillnader sedan tidigare att de döda som alltid be-grovs på ön, nu begravs inne i stan. (De som fanns kvar av de gamla).

Under det senaste kriget sålde de jordbruksprodukter och när barnen var små så var de aldrig riktigt lediga men detta har dom igen idag då barnen kan se efter gården åt dem då de åker någonstans.

Stockholmsbarn har Pelle och Ulla haft i en månad.

Som tidigare nämnts så finns det både skog och villebråd på ön men något skogsbruk bedrivs inte, däremot jakt.

Pelle jagar främst älg, rådjur och hare. Han har jaktlicens under 1 månad. Ön har en fast stam på ca:20 älgar. Jakten ingår enbart som en del i självhushållet.

På grund av att de som arrendatorer är tvungna att bedriva jordbruk så är detta enbart en "dyr hobby", det ingår också enbart som en del i självhushållet och de tjänar ingenting på detta.

Till gården har de 6 kor, 1 tjur, kalvar, höns och 3 jakthundar samt katt. I stort sett är det ett självhushåll som Pelle och Ulla lever i men de får hem varor från staden varannan dag genom deras son som bor där. När de inte hade sin son i stan åkte de in dit på lördagarna och hand-lade.

Några direkta föroreningar typ oljeutsläpp och liknande har de inte blivit utsatta för, däremot är nedskräpningen från sommarfolket ett otrevligt faktum.

Trots att yrket är slitsamt så är Pelle nöjd med att vara fiskare, och hans fru Ulla som levtt halva sitt liv i staden vill fortsätta att bo på ön.